

Ortografia limbii române – preocupare constantă a oamenilor de cultură din Transilvania în perioada 1691–1830

Niculina IACOB

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Facultatea de Litere și Științe ale Comunicării
 „Ștefan cel Mare” University of Suceava, Faculty of Letters and Communication Sciences
 Personal e-mail: niculinai@yahoo.fr

Romanian Orthography – Transylvanian Scholars’ Constant Concern between 1691–1830

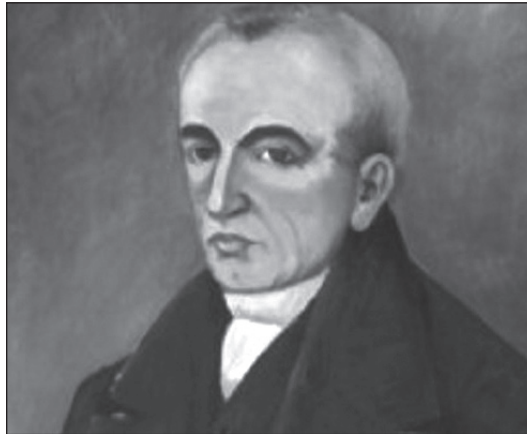
In a 139-year interval, over 80 works intended for training Romanian writing were printed in typographical centres of the Habsburg Empire. They had both certain and uncertain existence. Two of them are analyzed at length in the present communication *Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamnicești* (Viena, 1784) [*Orthography or Accurate Writing for the Benefit of People’s Schools* (Vienna, 1784)] and *Orthoepia Latina, Latino-Valachica, Hungarica, Germanica, et Serbo-Valachica* (Sibiu, 1826). The former formulates writing principles and simplifies the Cyrillic alphabet, in a period when there were no rules for the use of the Cyrillic alphabet in written Romanian. People used to write “as it was accustomed”. The importance of the latter work resides in the fact that it describes Romanians’ engagement in a real cultural dialogue. Hence, Nicolae Maniu Montan’s attempt to achieve an educational work meant to teach Orthoepy, Graphics and Orthography in Latin, Romanian (with Latin and Cyrillic letters), German and Hungarian.

Keywords: Orthography, Graphics, Orthoepy, Spelling Book, ABC, Alphabet, primer, Latin letters, Cyrillic letters.

Veșmântul slavon pe care l-a purtat limba română de la primul document păstrat, *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung* (1521), și până la momentul înlocuirii oficiale a slovelor chirilice cu literele latine stămoșești a condus la considerarea culturii noastre vechi drept un fel de colonie a slavonismului bizantin și la încadrarea limbii române între limbile slave, ea fiind numită de Franz Joseph Sulzer chiar „slavo-română”, același istoric fiind de părere că limba română nici nu s-ar putea scrie cu alfabet latin¹. Era astfel îndreptățită atitudinea de respingere a slovelor chirilice pe care au manifestat-o corifeii Școlii Ardelene² și apoi latiniștii din secolul al XIX-lea, caracterizările ironice făcute slovelor fiind uneori dintre cele mai dure. Rămâne concludent în

acest sens și un fragment dintr-o scrisoare trimisă de la Sibiu de profesorul Aron Florian lui Timotei Cipariu, la 4 dec. 1851, deci cu numai un deceniu înainte ca literele să fie introduse oficial în scrierea limbii române³, în care îi relatează filologului de la Blaj, printre altele, despre atitudinea lui Andrei Șaguna față de literele latine pe care nu voia să le folosească la tipărirea *Bucoavnelor / Abecedarelor*, ceea ce reflectă, desigur, și prăpastia tot mai adâncă dintre ortodocși și greco-catolici: „Pe Șaguna l-am înduplecat, în fine, ca să-și retragă anatema ce vrea să o arunce în contra literelor prin hârtie oficioasă către Guberniu. Ei, dar Bucoavna cu 43 slove bârsane⁴ [s.n.] va sta până se va mistui și apoi a doua edițiune se va tipări și cu litere [...]”⁵.

Sursă foto: <http://www.e-communio.ro/stire5794-petru-maior-196-de-ani-de-la-trecerea-in-eternitate>

În condițiile în care vreme de peste două sute cincizeci de ani limba română fusese scrisă cu slove chirilice, chiar și cei mai aprigi critici ai alfabetului chirilic din generația Școlii Ardelene au înțeles că nu era încă momentul să-și redacteze principalele lucrări cu litere latine. În acest sens, sunt concludente cuvintele lui Petru Maior: „Nice eu nu zic să se schimbe slovele din cărțile bisericești, ci, de vreme ce însuși rușii muscali au priimit multe slove de ceale lătinești și altmintrea scriu cărțile ceale de besearică, altmintrea ceale politicești, cu cât mai vârtos se cade noi românii, fiind de sânge romani și acealeși slove avându-le mai de demult, afară de besearică, iarăși să scriem cu slove lătinești, ca să ne curățim odată limba de varvarie.”⁶ Sau cele ale lui Ioan Budai-Deleanu: „Eu am socotit că-ț va fi de folos a ști toate ce am dzis pentru slovele sârbești, ca mai lesne apoi să precepi cele ce vom dzice despre slovele lătinești. Apoi trebuie să știi și aceasta: că eu am alcătuit această ortografie numa pentru cei care ar voi să o învețe. Însă gramateca voi tălmăci cu slove sârbești, care le avem până acum, pentru că cei mai mulți sânt care nu cunosc încă slovele lătinești și nu aș vrea pre unii ca acei de învățătura gramatecii < să-i depărtez >.”⁷

Aceasta nu înseamnă că nu s-a scris în toată această perioadă și cu litere latine, spațiul Transilvaniei fiind în mod aparte deschis în această direcție. Cel dintâi document scris în limba română cu litere latine de aici vine. Este vorba despre *Cartea de cântece* (în jur de 1570) sau *Fragmentul Todorescu*, text tradus după un original maghiar și tipărit, probabil la Cluj, cu litere latine și cu ortografie maghiară, în care sunt vizibile și destule grafii etimologice, semn că traducătorul știa limba latină și a putut stabili legături de ordin etimologic între cuvinte: *campuluj* (= *câmpului*), *credintza* (= *credință*), *crestinilor* (= *creștinilor*), *hommul* (= *omul*), *kastiga* (= *câștigă*), *sze laudem* (= *să lăudăm*), *mane* (= *mână*), *pane* (= *pâne*), *peccate* (= *păcate*), *planczem* (= *plângem*), *szuffletul* (= *sufletul*)

etc.; astfel de grafii l-au determinat pe Ion Gheție să susțină că în acest text se găsesc „originile îndepărtate ale etimologismului ortografic românesc”⁸. *Cartea de cântece* a cunoscut numeroase copii ulterioare, la care s-au adăugat și alte texte scrise în limba română cu litere latine și cu ortografie maghiară, fără a putea vorbi acum despre un curent în favoarea înlocuirii slovelor chirilice cu literele latine, așa cum se va întâmpla în perioada Școlii Ardelene și după aceea.

În spațiul marelui Imperiu Habsburgic, perioada cuprinsă între 1691 și 1830⁹ se caracterizează prin apariția unui număr mare de lucrări destinate formării deprinderii de a scrie în limba română, în total peste 80, cuprinzându-se aici atât cele cu existență certă, cât și cele cu existență nesigură. Este vorba despre *bucovne* care, pe lângă deprinderea pruncilor la carte, promovau cel mai frecvent cunoștințe religioase minimale ale Bisericii Răsăritene¹⁰ și mai rar dezvoltau un conținut laic¹¹, *bucvare*¹², *abecedare*¹³, manuale destinate elevilor români din clasele mici din școlile Transilvaniei, menite să îi învețe scrisul și cititul în limba română, bazat pe învățături care să formeze cetățeni cu respect față de credința și morala creștină. Autoritatea imperială de la Viena era interesată să aibă cetățeni educați și informați în domenii dintre cele mai diferite (învățământ, medicină, conduită morală, educație juridică, agricultură, economie practică etc.), or, pentru aceasta, învățarea scris-cititului era o condiție *sine qua non*. Indiferent cum se numesc, indiferent dacă sunt în limba română cu slove chirilice ori cu litere latine sau sunt bilingve, acestea cuprind la început noțiuni de grafie și ortografie, exprimate în terminologia specifică vremii, pentru ca în partea a doua să se prezinte fie cunoștințe religioase, fie învățături laice, în funcție de finalitatea urmărită de autori.

În afara acestor scrieri, trebuie menționate acelea care denotă un progres în ceea ce privește abordarea problematicei legate de ortografie, ortoepie sau caligrafie, prezentate în continuare cronologic:

Sursă foto: <http://www.graiul.ro/2017/10/20/scoala-ardeleana-reper-istorico-cultural-crucial-pentru-poporul-roman/gheorghe-sincai/>

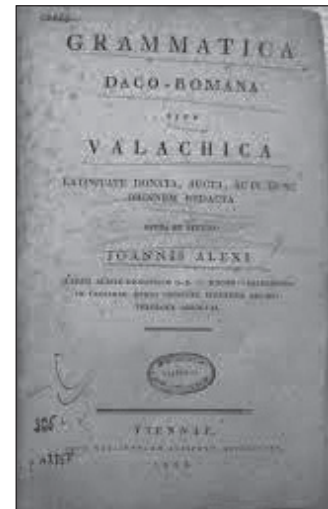
Zaharia Orfelin, *Slavenskaja i valahijskaja kalligrafija*, Karlowitz, 1778; Samuil Micu, *Carte de rugăciuni*, Viena, 1779; Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Viena, 1780; *Ortografie sau scrisoare dreaptă*, Viena, 1784; Ienăchiță Văcărescu, *Gramatica românească*, ed. a II-a, Viena, 1787; *Ducerea de mână către frumoasa scrisoare*, Viena, 1792; Radu Tempea, *Gramatică românească*, Sibiu, 1797; Gheorghe Șincai, *Epistola ad Ioannem Lipszky*, Buda, 1804; Ștefan Crișan (Körösi), *Orthographia Latino-Valachica*, Cluj, 1805; Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Buda, 1805; Gheorghe Constantin Roja, *Măiestria ghiovășirii românești cu litere latinești*, Buda, 1809; *Ducerea de mână către frumoasa scrisoare românească*, Buda, 1811; *Caligrafia românească prin Heinrich Tezar*, Buda, 1817 sau 1819; Constantin Diaconovici-Loga, *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, Buda, 1818; Petru Maior, *Orthographia Romana sive Latino-Valachica*, Buda, 1819; Moise Fulea, *Bucoavnă ... cu slove românești și latinești*, Sibiu, 1820, 1826; *Lexiconul de la Buda*, Buda, 1825; Ioan Alexi, *Grammatica Daco-Romana*, Viena, 1826; Gheorghe Lazăr, *Povățuitorul tinerimii către adevărata și dreapta citire*, Buda, 1826; Nicolae Maniu Montan, *Orthoepia*, Sibiu, 1826; Ion Heliade Rădulescu, *Gramatica românească*, [Sibiu], 1828; Gheorghe Mutso, *Ortografia limbei daco-romane*, Buda, 1829; Grigore Pleșoianu, *Abecedar francezo-românesc*, ed. a II-a, [Sibiu], 1829; Grigore Pleșoianu, *Izvoade de scrisoare frumoasă au caligrafie ...*, [Sibiu], 1829.

Dintre lucrările enumerate, reținem două în mod aparte: *Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamnicești* (Viena, 1784)¹⁴ și *Orthoepia Latina, Latino-Valachica, Hungarica, Germanica, et Serbo-Valachica* (Sibiu, 1826)¹⁵. Cea dintâi este o

carte de mici dimensiuni, în 8°, de 22 de pagini, cu 25 de rânduri la pagină, și reprezintă o premieră, în sensul că se constituie într-o încercare anonimă a unor intelectuali ardeleni de a norma scrierea cu caractere chirilice a limbii române. Aici se formulează principii de scriere și se simplifică alfabetul chirilic, prin aceasta anticipându-se adevărata reformă propusă de Ienăchiță Văcărescu, la 1787, în gramatica sa, intitulată *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor gramaticii rumânești*¹⁶, lucrare apărută tot la Viena (a doua ediție, după ce prima apăruse, în același an, la Râmnic) și cuprinzând în „partea dântăiu” a „cărții dintăiu” definiția gramaticii și noțiuni privind ortografia: *Ce iaste gramatica? Și pentru împărțala slovelor, și pântru părțile cuvântului* (p. 1-9). Normele care sunt formulate în broșura din 1784 vizează slovele care trebuie eliminate din scrierea limbii române, ele fiind superflue („care nu ajută sau tocma nu-s de lipsă spre sunarea cuvintelor rumânești”). Este vorba despre: „1. q [dzealo – n.n.], pentru că cu această slovă nici într-un cuvânt acuma nu trăim, fără numai întră numeri să socoteaște și însemnează șase, 6. 2. „ încă numai în limbă streină are traiu. 3. ѱ [ieri – n.n.] nu-i de nici o lipsă în limba rumânească. 4. ´ [er, ir – n.n.] să punea pe sfârșitul cuvântului, când acesta au ieșit în vro slovă împreună-sunătoare; iară acum, pe cum în mijlocul cuvântului nu era de lipsă, așa nici pe sfârșit, pentru că n-are nici o sunare, mai mult nu să pune. Așadară, scrie Σm, nu Σm´, –pêr, nu –pêr.” (*Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamnicești*, ed. cit., p. 4-5). De asemenea, se propun norme ferme pentru folosirea slovelor diferite care notează același fonem, distincția de întrebuintare făcând-o poziția pe care respectiva slovă o ocupă în cuvânt, la începutul, în mijlocul, la sfârșitul cuvântului, sau vecinătățile: „înaintea unii slove de-sine-sunătoare” [i.e. vocală] sau „înainte de împreună-sunătoare” [i.e. consoană]. Prin urmare, nu se pot schimba: i și i, f și x, æ și â, â și TM u și TM , o și Σ, în timp ce √, slovă grecească, se rostește fie /v/, fie /i/, și poate fi înlocuită de v sau de i/i: de exemplu, e√angêliê se poate scrie evangêliê, s√llavß poate fi scris sillavß, în timp ce √ se va scrie că atare numai în cuvintele împrumutate de la greci: s√mvol, N√ssiä (*ibidem*, p. 5-7). Se adaugă reglementări privind scrierea cu majusculă (p. 7-8), precum și scrierea cuvintelor derivate („Slovele cuvintelor de rădăcină, în câtu-i cu puțință și cu tocmeală, trebuie să le ținem și în cuvintele ceale izvorâte. Așadară, nu –Qêrêsk, ßßf´it ș.c.l., ci –pêrêsk, Qßf´it”, p. 9-10) sau a formelor flexionare ale cuvântului („a să pune în loc de ß, iară TM în loc de ê, când să hotărește [i.e. se articulează] cuvântul, în pildă: kasß – kasa mTM, kartê – kartTM mTM”, p. 10), autorii înțelegând astfel necesitatea de a păstra, în plan grafic, unitatea formelor flexionare în interiorul unei paradigme gramaticale sau a cuvintelor aparținând aceleiași familii lexicale. Semnele de ortografie, *oxia sau*

semn ascuțit – accentul ascuțit, *varia sau semn greu* – accentul grav, *semnul amortizatoriu* (˘) – semnul scurtării, *apostroful sau semnul părăsitoriu*, *doao puncturi* (ˆ) deasupra lui *i*, se folosesc și ele după norme bine stabilite (p. 11-13). Interes prezintă și *Tăierea V. Pentru ținearea slovelor celor ce sânt de lipsă și pentru lăsarea afară a celor ce nu sânt de trebuință*, unde se formulează atât reguli generale, cât și reguli speciale: „A) Regule de temei: 1. Nu trebuie să lăsăm afară nici o slovă cu care trăiesc cei mai învățați în limbă, în pildă, *ѣѣринѣ*, nu *ѣѣинѣ* ș.c.l. 2. Nu trebuie să scriem nici o slovă care nu să zice afară, în pildă, *Σm*, nu *Σm'*, tot „, tot”, ’ sau tot”;iĂ. 3. Întru ceale îndoite cuvinte, drept putem urma celor ce știu mai bine limba în vreamile noastre. B) Regule deosebi: 1. *i* nu trebuie lăsat afară întru cuvintele acestea: *fiêrbê*, *Ω̄ngiê*, prim™*Ω̄diê*, și în ceale aseamene, și nu: *fêrbê*, *Ω̄ngê*, prim™*Ω̄dê*. 2. *x* nu trebuie lăsat afară în *xranβ*, pentru că *alta-i xranβ*, și *alta-i ranβ*.” (p. 14-15). Rezultă că în formularea normelor, autorii lucrării se raportează la ceea ce înseamnă un model de exprimare, adică la modul cum vorbesc „cei mai învățați în limbă”, și, în același timp, observă caracterul discret al unităților constitutive ale cuvintelor: „*x* nu trebuie lăsat afară în *xranβ*, pentru că *alta-i xranβ*, și *alta-i ranβ*”. Capitolul al doilea al lucrării este rezervat despărțirii cuvintelor în silabe (p. 15-16), iar capitolul al treilea, semnelor de punctuație: *semnul scurtătoriu sau părăsitoriu* (ˆ)¹⁷, *semnul despărțirii* (-), *vărguța* (ˆ), *vărguța punctată* (ˆ), *doao puncturi* (:), *punctul* (.), [], () *semne încuietoare*, (S), (?) *semnul întrebării*, (!) *semnul strigării*, (,) *semnul arătătoriu sau aducătoriu înainte*, (*) *semnul cel arătătoriu sau steaoa arătătoare*, (--) *semnul de odihnă* [i.e. puncte de suspensie].

Este evident că autorii broșurii de la 1784 au pus în discuție cele mai multe dintre problemele cu care se confruntau cei care scriau în limba română cu slove chirilice, fără a găsi însă soluții pentru reducerea corespunzătoare a numărului prea mare de slove. Eliminarea celor patru slove (q, ", ¥, ') era un pas înainte, dar rămâneau încă 39 de slove în alfabetul chirilic, un număr prea mare pentru necesitățile fonetico-fonologice ale limbii române. A fost nevoie de alte intervenții ale oamenilor de cultură pentru a ajunge la o simplificare reală a alfabetului chirilic folosit în scrierea limbii noastre. Îi amintim aici pe Ioan Budai-Deleanu, care a redus numărul slovelor la 33, dar a folosit în scris 38, și în mod special pe Ion Heliade Rădulescu, acestuia datorându-i-se adevărata simplificare a scrierii chirilice a limbii române. În *Gramatica românească* de la Sibiu (1828), el a redus alfabetul chirilic la 27 de slove, înlăturând dubletele grafice și slovele compuse. De asemenea, a renunțat la accentele slovelor pentru care nu exista corespondent în realitatea fonetică a limbii române. Mai târziu, între 1836 și 1838, el a elaborat un alfabet cu litere chirilice și latine, numit *mixt*, *civil* sau *de tranziție*¹⁸.

În marele Imperiu Habsburgic, românii ardeleni nu puteau rămâne în afara „dialogului” cultural modelator incontestabil din timpul împăraților Leopold I, Carol VI, Maria Tereza, Iosif II, Leopold II și Francisc II, ultimul împărat romano-german al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană și cel dintâi al Imperiului Austriac, sub numele de Francisc I al Austriei, fapt reflectat în domenii dintre cele mai diverse în care se tipărește carte românească în perioada menționată. Un astfel de „dialog” cultural este vizibil și la nivelul cărții tipărite în domeniul ortografiei, pentru că autorii acestor cărți se dovedesc atenți la plurilingvismul specific unui mare imperiu. Așa se explică apariția la Sibiu, în 1826, a unei tipărituri cu titlul *Orthoepia Latina, Latino-Valachica, Hungarica, Germanica, et Serbo-Valachica*, datorată lui Nicolae Maniu Montan (1796–1865)¹⁹.

Suntem în fața unei lucrări inedite în cultura românească veche. Sub titlul derutant *Orthoepia*, autorul dezvoltă mai puțin probleme de ortoepie și mai mult, și în mod firesc, probleme de grafie și ortografie referitoare la limbile latină, maghiară, germană și română, aceasta din urmă în două variante: grafia cu litere latine, pe de o parte, și cea cu slove chirilice, pe de altă parte, considerată de el depășită și teoretizată mai puțin. Modul ingenios în care a fost concepută lucrarea se dezvăluie ușor din simpla parcurgere a cuprinsului²⁰. Autorul pornește de la afirmația potrivit căreia literele latine sunt insuficiente chiar și pentru limba latină, darmite pentru alte limbi ale națiunilor Europei (*Characteres Latini non tantum pro aliarum Europae nationum lingvis, verum etiam pro ipsa Lingua latina sunt omnino insufficientes. Praefatio generalis* – p. 3), fiind vorba aici despre națiuni cuprinse în marele Imperiu Habsburgic. Aceasta poate constitui, într-un fel, o replică la afirmațiile unor istorici precum Franz Joseph Sulzer și Bartolomeu Kopitar, care susțineau, nici mai mult nici mai puțin, că limba română nu poate fi scrisă cu litere latine (Franz Joseph Sulzer) sau se poate scrie, eventual, cu un alfabet alcătuit deopotrivă

din slove chirilice și din litere latine (Bartolomeu Kopitar), sub pretext că cel din urmă nu ar avea semne suficiente pentru toate sunetele limbii române. În fapt, autorul cărții demonstrează că în aceeași situație sunt germana și maghiara, ba chiar însăși latina trebuie să recurgă la grupuri de litere: *ch, th, sch, oe, ae, ai* etc., pentru a acoperi realitatea fonetico-fonologică a limbii.

Fiecare dintre cele patru secțiuni ale cărții are câte o prefață. Prefetele celor două secțiuni dedicate ortografiei limbii române prezintă mai ales interes pentru noi. În prefața la *Orthographia Latino-Valachica*, se iterează ideea că românii au scris mai întâi cu litere latine, pe care o exprimase Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, cu câteva nuanțe în plus în lucrarea de la 1826: sunt „acum peste trei sute de ani, de pe când ura intră Besearica Grecească și intră cea Latinească mai tare ferbea. Vădând atunci sloveanii și grecii cum că rumânii sunt una cu italii prin neam, prin limbă și prin litere latinești, *cu care încă scria* [s.n.], se temea ei foarte ca nu rumânii, și cu ei doar și alții, să se împreune cu Besearica Latinească.” (p. 25) În situația dată, slovenii i-au amăgit pe rumâni, „împresurând pe rumâni cu svat și cu ajutoriu”, astfel încât aceștia „cu scârbire lăpădară pe cele mai frumoase și mai lesne de scris litere în toată lumea, și, în contră, cu evlavie luară pe cele mai urâte și mai anevoie de scris slove!” (*ibidem*). Mai mult decât atât, odată cu slovele chirilice, „au introdus și linba slovenească în besearicile rumânilor”, ceea ce în scurt timp a făcut să se vestejească literatura, limba și numele românesc și să se întindă „o negură foarte întunecoasă” „peste toată Rumânia”, care încă stăruie, după cum cu îndreptățire spune autorul *Orthoepiei*. Ca și alți coetani ai săi, Nicolae Maniu susține că „între cele mai mari cauze a scăderii noastre sunt și slovele cesti chirilieni”, fapt care îi determină pe cei mai învățați dintre rumâni să militeze pentru înlocuirea acestor slove cu literele latine, „care sunt a noastre, și numai prin acestea putem cultiva linba noastră după natura sa”. Printre acești învățați se numără Ioan Bob, episcopul unit al Ardealului, prin modelul *Lexiconului* său, ori Samuil Vulcan, episcopul unit de la Oradea Mare, pentru că „în diecesul său toate lucrurile, afară de cărțile cele besericești, cu literele latinești se scriu” (p. 26). Desigur că nu lipsește dintre bărbații învățați ai neamului nici „cel mai mare între rumâni literator, reverendisimul domn Petru Maior”, care în scrierile sale polemice contra lui Bartolomeu Kopitar îi atrage acestuia atenția asupra faptului că românii nu vor putea face gramatica lor cunoscută altor nații și nu vor putea „risipi întunerecul cu carele s-au îmbrăcat limba românească prin literele țirilicești”, dacă vor păstra în continuare scrierea cu slove²¹. Urmând acestor „mari învățați și plini de autoritate bărbați”, profesorul de la Blaj îi învață și pe elevii săi, „carii acum un an era 87”, „cu literele latinești a ceti, a scrie”, explicându-le motivele pentru care trebuie să întrebuițeze aceste

litere, iar lipsa cărților după care să își învețe școlarii l-au determinat să facă această *Orthoepie*, astfel încât să le poată fi de ajutor și altor „dascăli rumâni” și să contribuie la crearea unei ortografii unitare cu litere latine: „ca în lucrul acesta să putem avea o înțelegere și o inimă toți”. Nu lipsesc nici din această prefață cele câteva îndrumări ortoepice: „Sunarea literilor. *i, u, e, o, a, î, û, ê, ô, à – ‘, ca, er, en, en – ny, em, ve, es, eș – „, te, țe – c, el, ef, ha, be, de, de – z, pe, q, g, ja – Ωa, cha, the, ste*. Diftongii și triftongii așe trebuie își, ca să nu se audă doă silabe, ci numai una: v.g. nu *i-u, i-o, u-i*, că așa ar fi doă silabe, ci ca când ar fi cu *j* latinesc scris: *ju, jo, uj* etc.

Excepții. *Ci, ce, qui, que – çi, çê, quu, quo, qua – k, ko, ka, gi, ge – ți, țê, sci, sce – wi, wê.*” (p. 27)

Pe cât de ample sunt comentariile autorului în secțiunea *Orthographia Latino-Valachica*, pe atât sunt de succinte în *Orthographia Serbo-Valachica*. Aici se limitează numai la a da câteva reguli de pronunțare: „Literile ceasti sârbești nu trăbuie numite cu numele ceali lungi articulate sârbești, care până acum sânt obișnuite, ci să să numească precum să poate mai scurt. V.g.: vocalele să să numească așa precum sună împreunate cu consonante. Nu *ige*, ci *i*, nu *est*, ci *e, y*, nu *ypsilon slovă deasupra*, ci *y – i grecesc* ș.c.l. Consonantele, așa: *ês (es), çê (ce), êr (er), gê (ghe), bê (be), vê (ve), êl (el), êm (em), ên (en), pê (pe), cê (te), țê (ge), șê (șe), wê (ște), tê (te), dê (de), ê (the), êf (ef), șê (pse), zê (ze), Uê (xe), xa (ha), ka (ca), (ju)*. Diftonghii și triftonghii așa să să zică, ca să fie numai o silabă. Să ieie omu sama bine în cetire și lesne va priceape cum trăbuie ziși diftonghii. V.g.: nu *ê-“, ci ê“, miêi, nu î-ê-i, ci îiêi.*” (p. 81) În această ortografie, spune autorul la subcapitolul *Manuscriptum Serbo-Valachicum*, „ar fi multe de îndreptat, dar, fiindcă rumânii acum au început a o lăsa, nu iaste de lipsă a ne mai bate capul în regula ei” (p. 92). Cu toate acestea, consideră că ar fi bine dacă s-ar stabili norme ferme pentru slovele (și TM, și să nu se mai scrie (sau *ț, TM sau *ă, æ, ia*, fără nici o regulă, ci după cum „s-o pomenit”.*

Dacă adăugăm la cele deja spuse și faptul că lucrarea are la sfârșit un *Vocabularium Latinum, Valachicum, Hungaricum, et Germanicum* (p. 99-116), la care se adaugă *Tabula nominum numeralium cum suis notis* (p. 117-119) și *Tabula multiplicationis*, rezultă și mai evident scopul didactic al acestei tipărituri și, în același timp, se evidențiază meritele dascălului blăjean care dovedește simț de răspundere față de discipolii săi, dar și față de toți acei mari bărbați care au luptat pentru scoaterea din întunericul neștiinței a unui neam prea multă vreme condamnat pe nedrept la rămânere în urmă. Venise, în sfârșit, timpul să se răscumpere istoria pierdută!

Note:

1. Împărțind punctul de vedere critic exprimat de Vasile Coloși și de alții cu privire la Franz Joseph Sulzer, Petru Maior scrie în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*: „Vasile Colosi, protopop al Bobârnei, în Ardeal, în prefața lexiconului său celui românesc, carele încă nu e tipărit, ne spune cugetul cel rău a lui Sulțer cătră români și îndreaptă pre cetitori la Ghedeon Solga, de unde să cunoască nărvul și crezământul lui Sulțer, precum și la Martinus Gheorghius Covacici, carele în biografia lui Gabriel Colinovici, ce e pusă înaintea cronicei templariilor, îl mustră pre Sulțer că au fost om ocarătoriu, mincinos și că foarte puțin au știut despre lucrurile de care au scris.” (Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Maior în mărturii antologice*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 109-110), autorul *Istoriei* făcând aici trimitere la citatul din prefața lexiconului: „Franc<iscus> Ios<ephus> Sulzer (cum imperitis quibusdam suis asseclis) in sua Daciae Transalpinæ historia tom. 2. pag. 154. et sequ. hallucinatur: linguam Valachicam literis latinis scribi haud posse ob quasdam Valachis proprias, aliis autem nationibus prorsus inusitatas pronunciationes; quales etsi non diffitear linguae Valachicae inesse, futilis nihilominus est viri tot linguarum notitia gloriantis animadversio, proponat namque Sulzerus homini v<erbi> g<ratia> alemanno latinus characteres legendi perito, linguarum autem Gallicae, Italicae, Ungaricae ignarus, librum aliqua ex adductis linguis scriptum, ut talem librum primo obtutu rite, ac expedite legat, arguet ne Sulzerus ex hiulca hominis illius enunciatione memoratas linguas literis latinis scribi non posse? aut vero eas propriis, et deinceps effingendis Characteribus opus habere? mavolet procul dubio dicere: esse his linguis suas legendi regulas, et multas pronunciationes orali magistro esse addiscendas; atqui quid vetat id ipsum dicere de lingua Valachica Latinae perinde, atque Italica et Gallica, filia? Sed latet anguis in herba; sentit nimirum Sulzerus thesim de Valachorum origine tanta dicacitate, et pluribus conjecturis, quam argumentis comprobata, si Valachi suam linguam avitis Characteribus scripserint, non parum roboris amissuram. Verum ego argumento hoc ut pote historico-critico, et a mea provincia alieno hic loci supersedeo, satque mihi (munere Philologi grammatici defungenti) esse puto asserere, et, ubi opus fuerit, etiam docere, Sulzerum linguae Valachicae notitia, quantumvis ea gloriatur, leviter admodum tinctum fuisse; de hominis autem indole et sinceritate quid sit tenendum, docuit nos olim D. Gedeon Szolga (Anmerkungen über Franz. Joseph. Sulzer literarische Reise 1783) praeprimis pag: 68 haud secus Mart<inus> Georgius Kovatsits, dum in Biographia Gabrielis Kolinovits Chronico Templariorum praefixa, Sulzerum Calumniae, mendaciorum et Crassae rerum, de quibus scripsit, ignorantiae arguit. Praefatio ad Lexicon Valachico-Latino-Ungarico-Germanicum locuples opera Basilii Colossi Parochi Graeco-Catholici Nagy-Agensis et Vice-Archidiaconi Babolnensis accuratum. pag. 7.” (*ibidem*), în traducere românească: „Franc. Ios. Sulzer (cu câțiva nepricepuți acoliți de-ai săi), în tomul 2, la pagina 154 și următoarele, al istoriei sale, *Dacia Transalpină*, halucinează că: limba română nu poate

fi scrisă din pricina unor particularități de pronunție, care sunt total nefolosite de alte popoare, care particularități, deși nu negă că se află în limba română, remarcă unui om care se fâlește cu cunoașterea atâtor limbi nu este întru nimic mai puțin șubredă, căci, să propună Sulzer unui om, să zicem, german, care cunoaște alfabetul latin, dar care nu cunoaște limba franceză, italiană, maghiară, o carte scrisă în vreuna din menționatele limbi, ca să o citească la prima vedere, cum trebuie și cu ușurință, oare va dovedi Sulzer, din lectura scâlciată a aceluia om, că pomenitele limbi nu pot fi scrise în alfabet latin sau că este nevoie să se născocască litere speciale pentru acele limbi? Neîndoios, ar prefera să spună că aceste limbi au reguli proprii de citire și că multe pronunții trebuiesc învățate de la profesor. Și ce anume ne oprește să spunem același lucru și despre limba română, care este fiică a latinei, la fel cu italiana și franceza? Însă aici se ascunde șarpele în iarbă: că Sulzer simte, bineînțeles, că dacă românii își vor scrie limba lor în alfabet strămoșesc, teza sa asupra originii românilor, susținută cu atâta vorbărie și mai degrabă cu presupuneri decât cu argumente, își va pierde nu puțin din tăria ei. Însă eu aici nu mă ocup de această problemă de critică istorică, care este în afara subiectului meu, și socotesc că îmi va fi de ajuns, asupra acestei chestiuni de filologie și gramatică, să afirm, și, când va fi nevoie, să arăt că Sulzer a fost foarte puțin versat în știința limbii române, oricât s-ar fâli el cu această cunoaștere, iar despre felul și sinceritatea acestui om ne-a arătat cândva domnul Gedeon Szolga (*Observații asupra excursului literar al domnului Franz Ioseph Sulzer*, 1783), în special la pagina 68, și nu mai puțin Martinus Georgius Covacici, care, în *Biografia lui Gabriel Colinovici*, pusă în fruntea *Cronicii Templariilor*, îl acuză pe Sulzer de calomnie, minciună și de o crasă ignoranță a lucrurilor despre care a scris. *Prefața la Lexiconul român-latin-ungar-german, îmbogățit prin strădania lui Vasile Colosi*, parohul greco-catolic de Nagy-Agensis și vicearhidiacon de Bobârna, pag. 7.” (*ibidem*, p. 613).

2. Se cuvine citată aici părerea lui Petru Maior, așa cum o exprimă el în *Dialog pentru începutul linbei române*: „Drept că, până vor scrie românii cu slove cirilicești, care le întribuință sârbii cu rușii și care cu acea viclenie sânt băgate întră români, ca cu totul să se stingă linba română, niciodată nu vor fi vederoase cuvintele latine în linba română: cu atânta funingine au acoperit boiereasca lor față și ca întru o neagră capsă, fără speranță (nădeșde) de scăpare, amar le țin închise! De câte ori mi s-au întâmplat mie de îndoindu-mă de vrun cuvânt oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față și părea că răde asupra mea de bucurie, că l-am scăpat din sclavie și de *calicele cirilicești petece* [s.n.]” (Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Maior în mărturii antologice*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 271).

3. În Transilvania și în Țara Românească, evenimentul s-a produs în 1860, în Moldova, după doi ani, în vreme ce în Bucovina, rezistența grafiei chirilice a fost și mai mare, înlocuirea fiind posibilă abia în 1869, și aceasta, cu toate eforturile lui Aron Pumnul; opoziția bisericii bucovinene, sub conducerea episcopului Eugen Hacman, s-a dovedit a fi foarte puternică. Nu trebuie să ne imaginăm însă că

decretarea oficială a scrierii cu litere latine a însemnat și aplicare imediată, de vreme ce scrierile bisericești vor folosi și în continuare slovele chirilice.

4. Sintagma vizează numărul și aspectul slovelor din alfabetul chirilic, care mai erau numite în epocă și „focoase” sau „floacele lui Chiril”.

5. Vezi Ioana Botezan, *Correspondența lui Aaron Florian și Simion Mihali cu Timotei Cipariu*, la pagina de internet: www.history-cluj.ro/Istorie/anuare/2002/; accesată la 30.08.2017, ora 15,18.

6. *Disertație pentru literatura cea veche a românilor*, în Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Maior în mărturii antologice*, ed. cit., p. 259.

7. *Dascaul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*, în Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Ioan Budai-Deleanu în mărturii antologice*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2012, p. 308.

8. Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, Editura Academiei, București, 1974, p. 25.

9. 1691 reprezintă anul integrării Transilvaniei în Imperiul Habsburgic, iar 1830 – limita superioară a perioadei de referință pentru ceea ce numim *carte românească veche* (1508–1830). Cartea românească tipărită în Imperiul Habsburgic în intervalul 1691–1830 a făcut obiectul cercetării în cadrul unui grant finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice, PN-II-ID-PCE-2011-3-0314, rezultatele cercetării fiind cuprinse într-o amplă lucrare: Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman Negoii, *Cartea românească veche din Imperiul Habsburgic (1691–1830). Recuperarea unei identități culturale*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, 1016 p.

10. *Pentru deprinderea învățaturii copiilor la carte și Simbolul credinții creștinești, zece porunci ale Legii Vechi și ale cei Noao, șapte taine ale Besearecii Răsăritului iproci*. (Alba Iulia, 1699); *pentru deprinderea pruncilor la cetanie și la temeiul învățaturii creștinești* (Blaj, 1756; 1759; 1777; 1793; 1817; 1823); *pentru învățătura pruncilor de a să deprinde atât la cunoașterea slovelor, la slovenire și la cetanie, cât și la rânduiala vecerniei, utreniei și a sfintei liturghii* (Brașov, 1805; 1808; 1816; 1817; 1822; 1826); *deprinderea învățaturii copiilor la carte și Simbolul credinții creștinești, zece porunci ale Legii Vechi și ale cei Noao, șapte taine ale Besearecii Răsăritului iproci* (Cluj, 1744); *pentru învățătura pruncilor, ce cuprinde întru sine rânduiala vecerniei și a utreniei, și a sfintelor liturghii, cu preceasnele de preste săptămână și la praznice împărătești* (Sibiu, 1792; 1803; 1808; 1818; 1821; 1830). Cea dintâi este *Bucoavna* de la Alba Iulia, din 1699, al cărei titlu complet este: *Bucoavnă ce are în sine deprinderea învățaturii copiilor la carte și Simbolul credinții creștinești, zece porunci ale Legii Vechi și ale cei Noao, șapte taine ale Besearecii Răsăritului iproci. Cu voia preasfîntitului chir Athanasie, mitropolitul Țării Ardealului, acum întâi într-acest chip tocmită și tipărită, în sfânta Mitropolie, în Belgrad,*

de Mihai Iștvanovici tipograful, anul Domnului 1699.

11. *Bucoavnă pentru pruncii cei rumânești carii să află în Mare Prințipatum Ardealului / ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der walachischen Jugend im Grossfürstenthum Siebenbürgen* (Sibiu, 1788); *Bucoavnă pentru pruncii cei rumânești carii să află în Marele Prințipat al Ardealului* (Sibiu, 1797; 1810; 1815; 1828).

12. *Bucvariu pentru pruncii cei rumânești carii să află în Crăiia Ungurească și hotarele ei împreunate* (Buda, 1803; 1808; 1814); *Bucvar sau înceapere de învățatură celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești* (Viena, 1771); *Bucvariu pentru pruncii cei rumânești carii să află în Crăiia Ungurească și hotarele ei împreunate* (Viena, 1781; 1792); *ABC oder Namenbüchlein, zum Gebrauche der walachischen Jugend im Königreiche Ungarn, und den dazu gehörigen Theilen / Bucvariu pentru pruncii cei rumânești carii să află în Crăiia Ungurească și hotarele ei împreunate* (Viena, 1785; 1790).

13. *Alfavit pentru folosul și procopsala scolelor celor normalicești a neamului românesc* (Blaj, 1780); *ABC său Alphavit pentru folosul și procopsala scolelor celor normalesci a nemului romanesc* (Gheorghe Șincai, Blaj, 1783); *Alfavit sau Bucovna pentru folosul și procopsala școalelor neamului românesc* ([Gheorghe Șincai], Blaj, 1796); *ABC sau Bucavna spre folosul scolelor niamului romanesc. ABC oder Namenbüchlein, zum Gebrauche der Nazional-Schulen in dem Königreiche Ungarn und den damit verbundenen Staaten* (Buda, 1797); *ABC sau Bucovna spre folosul scolelor niamului romanesc. ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der National-Schulen in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen* (Sibiu, 1783).

14. Cu titlul întreg: *Orthografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamnicești. S-au tipărit în împărăteasca cetate Vienna prin boieriul Iosif Curțbec, tipograful cărților illiricești, anul 1784 și cuprinsul: Scrisoare dreaptă. Tâlcuire* (p. 3); Cap întâiu. *Despre buna întocmire a slovelor întru scrisoarea sillavelor și a cuvintelor* (p. 3-15), cuprinzând 5 părți: *Tăiare I. De buna întocmire a slovelor* (p. 4-7); *Tăiare II. Pentru întocmirea slovelor celor mari. Slovele cele mari le întocmim* (p. 7-8); *Tăiare III. Pentru întocmirea slovelor celor ce sânt asemenea și aproape de o sunare* (p. 9-11); *Tăiare IV. Pentru întocmirea slovelor ce sânt însemnate deasupra* (p. 11-13); *Tăiare V. Pentru ținearea slovelor celor ce sânt de lipsă și pentru lăsarea afară a celor ce nu sânt de trebuință* (p. 14-15); Cap al doilea. *Pentru buna despărțire a sillavelor întru cuvinte* (p. 15-16); Cap al treilea. *Pentru buna întocmire a semnelor celor osebitoare* (p. 16-22). (Vezi Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman Negoii, *Cartea românească veche din Imperiul Habsburgic (1691–1830). Recuperarea unei identități culturale*, ed. cit., p. 862-863).

15. Cu titlul complet: *Orthoepia Latina, Latino-Valachica, Hungarica, Germanica, et Serbo-Valachica. Juxta gustum hodiernae paedagogicae in novum ordinem composita a Maniu Montan Nicolao, absoluto theologo Viennensi, et in*

primaria regia normalia schola Balásfalvensi primae classis magistro. Cibinii, typis Martini de Hochmeister, Caes. Reg. priv. Typograph., et bibliop. 1826.

16. Cu titlul întreg: *Observații sau băgări dă seamă asupra regulilor grammaticii rumânești, adunate și alcătuite dă dumnealui Iannache Văcărescul, cel dă acum dicheofulax a Bisericii cei mari a Răsăritului și mare vistieru a prințipatului Valahiei. Tipărită acum întru al doilea rând în Vienna Austriei, la Iosifu noblu de Curtbec, împărătescul și crăiescul al Curții tipografu și bibliopolu, 1787.*

17. Aici nu se face distincție între apostrof ca semn de punctuație și apostrof ca semn de ortografie, exemple oferite fiind: –tr’ alt kip, în loc de –tr’’ alt kip (pentru ortografie, p. 13) și –tr’ un ças, în loc de –tr’’ un ças (pentru punctuație, p. 17).

18. O campanie susținută de înlocuire a slovelor cu literele latine a fost începută de Heliade o dată cu întemeierea „Curierului românesc” (1829), iar operațiunea s-a făcut treptat, de la un număr la altul, astfel încât cititorii să se poată obișnui cu noile litere. În noiembrie 1844, el a publicat primul număr din suplimentul cultural, intitulat „Curierul de ambe sexe”, integral, cu caractere latine, acțiune secundată de Timotei Cipariu, care, după numai trei ani, în 1847, tipărea și el la Blaj „Organul luminării” cu caractere latine și cu ortografie etimologizantă.

19. Unul dintre dascălii Blajului, cu studii superioare teologice la Seminarul Sf. Barbara din Viena, care, după întoarcerea în orașelul de la confluența Târnavelor, a fost pentru un an (1825–1826) profesor la norme în clasele primare (*in primaria regia normalia schola Balásfalvensi primae classis magistro*), fiind apoi paroh și administrator protopopesc al Sibiului, iar din 1837, protopop al districtului Sibiului. Între 1851 și 1855, susținut de noul episcop al Blajului, Alexandru Sterca Șuluțiu, a devenit rector al Seminarului Teologic din Blaj, pentru ca apoi să îndeplinească mai multe funcții în administrația și în ierarhia ecleziastică centrală. Nu a stat departe de evenimentele vremii. A fost printre cei care au luat atitudine împotriva episcopului Ioan Lemeni, ceea ce i-a adus și suspendarea din funcția de protopop al Sibiului, fiind și asessor (1844) în Consistoriul care a judecat cauza episcopului, după cum în casa lui din Sibiu, adunându-se revoluționarii Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian, A. T. Laurian și Ioan Buteanu, s-a întocmit programul Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848. (Vezi Lucian Petrescu, *Istoria Blajului*, Editura „Dosoftei”, Iași, 1997, p. 100 și *Cronici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853–1918)*. *Dicționar*, coord. Mirela Popa-Andrei, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 223-226.)

20. [*Motto*.] „Al tu non merito primas hucusque tenebas, / Attamen hem quantum stabile semper eras!” (f. tt. v); „Potest imprimi”, Claudiopoli, die 10 Octobris 1825. Joannes Szabó m.p. revisor (f. tt. v); *Praefatio generalis* (p. 3-6); *Orthographia Latina. Praefatio* (p.7); § 1. [Literele alfabetului latin] (p. 7); § 2. [Exemple de silabe] (p. 8-10); § 3. *Usus diphtongorum* (p. 10); § 4. *Exceptiones* (p. 10); § 5.

[Exemple de cuvinte despărțite în silabe] (p. 10-12); § 6. *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.* (p. 12-19), cu următoarele diviziuni: *Oratio Dominica* (p. 12); *Salutatio angelica* (p. 12); *Symbolum SS. Apostolorum* (p. 13); *Decem praecepta Dei* (p. 13-14); *Quinque praecepta ecclesiae* (p. 14); *Septem Sacramenta* (p. 14); *Modus ministrandi, et respondendi sacerdoti* (p. 15-19); *Manuscriptum Latinum* (p. 20-24), cu următoarele diviziuni: § 1. [Literele latine și exemple de propoziții] (p. 20); §2. [Literele majuscule latine și cifrele de la 1 la 10] (p. 21); *Fabula I. Gallina, et pulli* (p. 21-22); *Fabula II. Vulpes, et larva* (p. 22-23); *Fabula III. Cicada, et formica* (p. 23-24); *Orthographia Latino-Valachica* (p. 25-36), cu următoarele diviziuni: *Praefatio* (p. 25-27); § 1. [Alfabetul latin folosit în scrierea limbii române] (p. 28); § 2. [Exemple de silabe] (p. 28-30); § 3. *Inbinarea diftongilor* (p. 30); § 4. *Deschiliniri* (p. 30); § 5. [Exemple de cuvinte despărțite în silabe] (p. 30-32); § 4. [!] *În numele Tatălui și a Fiului și a Sântului Duch. Amin.* (p. 33); *Rugăciunea Domnului* (p. 33); *Închinăciunea angerească* (p. 33); *Symbolul credintei* (p. 33-34); *Dece porunci ale lui Dumne eu* (p. 34-35); *Quinque porunci a Săntei Beséricsi* (p. 34-35); *Șapte sacramente a Săntei Beséreci* (p. 35); *Rugăciune de dimineatia* (p. 35-36); *Rugăciune de sara* (p. 36); *Manuscriptum Latino-Valachicum* (p. 37-42), cu următoarele diviziuni: *Praefatie* (p. 37-39); § 1. [Alfabetul latin folosit în scrierea limbii române. Litere minuscule] (p. 39); Darea I. *A ave omenie e mare avére oricui* (p. 39); § 2. *Somnu și miscarea e ca și măncaarea* (p. 39); § 3. *Omul hērșit cu avére mare e ca hel cu cal bun nesciend umbla călare* (p. 39); §4. *Jug, gingină, cóquere, popor, ajung* (p. 39); § 5. *Am fost suspinat pentru sufletele vóstre* (p. 39); § 2. [Alfabetul latin folosit în scrierea limbii române. Litere majuscule] (p. 40), cu următoarele diviziuni: *Fabula I. Găina și puii* (p. 40-41); *Fabula II. Vulpea și larva* (p. 41); *Fabula III. Griuru și furnica* (p. 41-42); *Orthographia Latino-Hungarica* (p. 43-53), cu următoarele diviziuni: *Jegyzés* (p. 43); § 1. [Literele alfabetului maghiar] (p. 43); § 2. [Exemple de silabe și de cuvinte] (p. 44-46); § 3. [Exemple de cuvinte despărțite în silabe] (p. 46-48); § 4. *Atyának, és Fiunak, és Szent Lélek Istennek nevében Amen.* (p. 49), cu următoarele diviziuni: *Az Ur Imádsága* (p. 49); *Az Angyali Idvezlet* (p. 49); *Az Apostoli Hit-Vallás* (p. 49-50); *Az Istennek tiz Parantsolati* (p. 50); *Az Anyaszentegyháznak öt Parantsolati* (p. 50-51); *A’ hét Szentségek* (p. 51); *Iskola előtt való imádság* (p. 51-52); *Iskola után való Imádság* (p. 52); *Asztali Áldás* (p. 53); *Háláadás Asztal után* (p. 53); *Manuscriptum Lationo-Hungaricum* (p. 54-60), cu următoarele diviziuni: § 1. [Literele mici de mână ale alfabetului maghiar] (p. 54); [Exemple de propoziții] (p. 54); § 2. [Literele majuscule de mână ale alfabetului maghiar] (p. 55); *Egésztelen a’ mi sok* (p. 55-56); *A Felsőségnek Hasznáról* (p. 56-59); *A’ Pásztor Ember* (p. 59-60); *Orthographia Latino-Germanica* (p. 61-70), cu următoarele diviziuni: *Anmerkung* (p. 61); § 1. [Literele minuscule și majuscule ale alfabetului gotic] (p. 61-62); § 2. [Exemple de silabe și de cuvinte] (p. 62-64); § 3. *Uibung der Diphthongen* (p. 64); § 3. *Ausnahmen*

(p. 64); § 5. [Exerciții cu cuvinte despărțite în silabe] (p. 65-66); *Im Namen Gottes des Vaters, und des Sohnes, und des heiligen Geistes. Amen* (p. 67); *Das Gebet des Herrn* (p. 67); *Der Englische Gruss* (p. 67); *Das Apostolische Glaubensbekenntnis* (p. 67-68); *Die zehen Gebote Gottes* (p. 68); *Die fünf Gebote der Kirche* (p. 68-69); *Die sieben Sakramente* (p. 69); *Das fromme Kind* (p. 69-70); *Gebeth eines Weisen* (p. 70); *Manuscriptum Latino-Germanicum* (p. 71-80), cu următoarele diviziuni: § 1. [Literale mici de mână ale grafiei germane] (p. 71); *I. Uibung. Einen an was immer erinnern* (p. 71); § 2. *Allentalben will er von dir etwas bekommen* (p. 71); § 3. *Junge papagei, Xerxes, weissagen*; § 4. *Die guten Kinder sind die Freude der Aeltern* (p. 72); § 5. *Gesundheit ist besser als Reichthum und Tugend gilt mehr als Klugheit* (p. 72); § 2. [Literale majuscule de mână ale grafiei germane] (p. 72); *All zu viel ist ungesund* (p. 72-74); *Vom Mussen der Obrigkeit* (p. 74-78); *Der Hirt* (p. 78-80); *Orthographia Serbo-Valachica* (p. 81-91), cu următoarele diviziuni: *Însămănare* (p. 81); § 1. [Literale minuscule și majuscule ale alfabetului chirilic] (p. 81-82); § 2. [Exemple de silabe] (p. 82-84); § 3. *Îndreptarea difthonghilor* (p. 84); § 4. [Exemple de cuvinte despărțite în silabe] (p. 84-86); § 5. *În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Dub. Amin.* (p. 87-91), cu următoarele diviziuni: *Doamne miluiaște, de trei ori. Tatăl nostru* (p. 87-88); *Simbolul credinței* (p. 88-89); *Zece porunci ale lui Dumnezeu* (p. 89); *Cinci porunci ale sfintei beserici* (p. 89-90); *Șapte taine ale sfintei beserici* (p. 90); *Pruncul iubitoriu de știință* (p. 90-91); *Manuscriptum Serbo-Valachicum* (p. 92-98), cu următoarele diviziuni: [Introducere] (p. 92); [Literale mici de mână ale alfabetului chirilic] (p. 93); *Lucrarea I. Copilul bun la tot omul e iubit* (p. 93); II. *Ce șmeag va căpăta oala ca [!] noaă, pe acela el va avea și ca [!] veache* (p. 93); III. *Ce năravuri va căpăta omul în tinereată, acealea va ținea și la bătrâneată* (p. 93); IV. *Psaltirea lui David cuprinde știință și poezie foarte frumoasă* (p. 93); § 2. [Literale mari de mână ale alfabetului chirilic] (p. 94); [Vasilie să îndeamnă de a merge la școală, Antonie spune lui Vasilie cum să poartă el la școală] (p. 94-97); *Un păcurariu* (p. 97-98); *Vocabularium Latinum, Valachicum, Hungaricum, et Germanicum* (p. 99-116); *Tabula nominum numeralium cum suis notis* (p. 117-119); *Tabula multiplicationis* (p. 120). (Vezi Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman Negoii, *Cartea românească veche din Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale*, ed. cit., p. 805-806).

21. Citatul dat de autor este selectiv. Vezi, mai jos, citatul integral și traducerea în limba română: „Bone vir, qui ejusmodi declamatione non unice recensentis officio fungi videris! quamdiu Valachi litteras Cyrillicas retinebunt, vix, aut ne vix quidem Grammaticam suae linguae notam aliis nationibus reddere quibunt, minus tenebrae, quibus per Cyrillicas litteras obducta est lingua Valachica, dispelli valebunt. Haud caecus ergo est amor, quo ducuntur Valachi in litteras Latinas, sed illi potius caeci sunt, ac deplorandi, qui

non vident harum litterarum utilitatem, et necessitatem.” (*Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia. E Valachico in Latinum conversae. Budae, typis Regiae Universitatis Pestinensis. 1814*) / „Bărbat bun, cel ce cu așa feliu de descântări nu te vezi a împlini datorința numai a unui rețesent! Până când românii vor ținea literile țirilicești, mai că nu ori că nicidecum nu vor putea face gramatica limbei sale cunoscută altor nații, cu atât mai puțin se va putea respii întunerecul cu carele s-au îmbrăcat limba românească prin literile țirilicești. Deci nu este oarbă dragostea ce o au românii către literile latine, ci mai orbi sânt și mai vrednici de plâns acei, carii nu pricepe folosul și trăbuința acestor litere.” (Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Maior în mărturii antologice*, ed. cit., p. 623 – în latină, 154 – în română).

Bibliography:

- Botezan, Ioana, *Correspondența lui Aaron Florian și Simion Mihali cu Timotei Cipariu [Aaron Florian and Simion Mihali's Correspondence with Timotei Cipariu]*, la pagina de internet: www.history-cluj.ro/Istorie/anuare/2002/.
- Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, *Ioan Budai-Deleanu în mărturii antologice [Ioan Budai-Deleanu in Anthological Records]*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2012.
- Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, *Petru Maior în mărturii antologice [Petru Maior in Anthological Records]*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.
- Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina; Mârza, Eva; Tatay, Anca Elisabeta; Urs, Otilia; Crăciun, Bogdan; Moldovan, Roxana; Roman Negoii, Ana Maria, *Cartea românească veche din Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale [Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691-1830). Recovery of a cultural identity]*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.
- Cronici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar [Chronicles, Teachers and Apostolic vicars within the Romanian Greek Catholic Church (1853-1918). A Dictionary]*, coord. Mirela Popa-Andrei, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013.
- Gheție, Ion, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice [Beginnings of Writing in Romanian. Philologic and Linguistic Contributions]*, Editura Academiei, București, 1974.
- Petrescu, Lucian, *Istoria Blajului [History of Blaj]*, Editura „Dosoftei”, Iași, 1997.

